

Vattenbrist: en källa till osäkerhet i utvecklingsvärldens storstäder

- en teoriutvecklande studie om mänsklig osäkerhet

Abstract

Denna studie bearbetar hur vattenbrist i tredje världens storstäder kan innebära en ökad osäkerhet för individer. Genom att se till en breddad betydelse av det traditionella säkerhetsbegreppet är ambitionen med uppsatsen att visa på hur vattenbrist kan analyseras som en säkerhetsfråga och därigenom också öka förståelsen för många individers ökade osäkerhet i utvecklingsvärldens storstäder. För att göra detta har jag valt att använda mig av en teoriutvecklande metod, där fokus ligger på att bidra med kompletterande förklaringsfaktorer till mänsklig osäkerhet. Som komplement till mänsklig säkerhetsteori har jag valt att också lägga fokus på tre andra teorier: miljösäkerhet, utvecklingsteori och perspektivet om mänskliga rättigheter. Genom en kombination av dessa teorier anser jag att många nya och viktiga infallsvinklar, på såväl säkerhet som vattenbrist, kan komma fram och kanske också utmana gamla idéer och föreställningar.

Nyckelord: osäkerhet, vatten, human security, urbanisering, utveckling, fattigdom

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Syfte och frågeställning	1
1.2	Metod.....	1
1.2.1	Material och källkritik	2
1.2.2	Avgränsningar	2
1.2.3	Disposition	3
2	Teoretiskt ramverk.....	4
2.1	Teorin om mänsklig säkerhet.....	4
2.2	Perspektivet om mänskliga rättigheter	6
2.3	Miljösäkerhet	7
2.4	Utvecklingsteori	8
3	Vatten.....	10
3.1	Vatten som mänsklig rättighet	11
3.2	Vatten och fattigdom	12
3.3	Vatten och utveckling.....	14
3.4	Vatten och (o)säkerhet.....	15
3.5	Sammanfattande reflektion.....	17
4	Referenser	18

1 Inledning

Säkerhet tillhör den kategori av begrepp som är ständigt omtvistade och karaktäriseras av olösliga debatter om såväl begreppets mening som dess användning. Traditionellt sett har säkerhetsdiskursen varit förknippat med olika statscentrerade perspektiv och har främst använts för att identifiera olika hot mot statsapparaten.

Med tiden har dock andra, alternativa, synsätt på begreppets mening och användning vuxit fram. Numera kan begreppet också användas för att beskriva individers osäkerhet och hot behöver inte längre vara massförstörelsevapen eller diktatoriska stater. Säkerhetsdiskursen kan användas för att belysa och understryka ohållbara situationer där miljön och bristen på resurser innebär ett hot för miljoner av människor.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med min uppsats är att, genom en teoriutvecklande metod, visa på hur den bristande tillgängligheten på rent vatten bidrar till en ökad osäkerhet för individer.

Jag vill undersöka länken mellan vattenbrist och mänsklig osäkerhet kan förstås och förklaras genom en breddad syn på säkerhet. Jag kommer att fokusera på individen, tillsammans med teorier om miljö, mänskliga rättigheter och utveckling. Mer precist är min intention att studera utvecklingsvärldens storstäder och den snabba urbanisering som kännetecknat dessa städer under de senaste decennierna. Därigenom vill jag kunna besvara följande frågeställning:

Varför ser vi en ökad mänsklig osäkerhet i utvecklingsvärldens storstäder?

1.2 Metod

Metoder befinner sig inte i ett vakuum utan påverkar och kan påverkas. Det är ingalunda säkert att alla metoder är lämpade för alla slags problem, teorier eller typer av material. Metoden är inte neutral (Lundquist, 1993: 97).

Författarna till boken *Metodpraktikan* menar att det i stort finns två olika typer av aktiviteter att välja mellan då man ägnar sig åt teoriutveckling. Den första aktiviteten är att utveckla kausala mekanismer för att på ett bättre sätt förstå hur en förklaringsfaktor orsakar det fenomen som ska undersökas. Denna aktivitet

handlar därför om att utveckla och bearbeta olika samband mellan beroende och oberoende variabler.

Den andra formen av teoriutveckling handlar om att hitta och föreslå förklaringsfaktorer, som antingen är kompletterande eller konkurrerande med tidigare förklaringsfaktorer (Esaiasson *et al*, 2004: 122).

I min uppsats är ambitionen att försöka föreslå kompletterande förklaringsfaktorer till mänsklig osäkerhet. Detta betyder att jag anser att $Y \rightarrow$ mänsklig osäkerhet, bättre kan förstås om fenomenet också, utöver de sedvanliga faktorerna, analyseras genom förklaringsfaktor $X \rightarrow$ vattenbrist. Detta tillvägagångssätt innebär inte att min teoriutvecklande ambition är konkurrerande, även om jag i viss mån anser att vattenbrist är en faktor som onödigt ofta har förbisetts inom tidigare forskning (Esaiasson *et al*, 2004: 122, 41).

1.2.1 Material och källkritik

Min uppsats är uppbyggd på endast sekundärdata i form utav teoretisk samt emirisk litteratur samt ett antal vetenskapliga artiklar. Även om det material man väljer att använda sig av alltid innebär en begränsning för såväl arbete som analys (Lundquist, 1993:107), anser jag mig ändå ha valt ett material med tillräckligt många olika utgångspunkter och infallsvinklar för att slippa känna mig begränsad. Jag tror mig inte ha använt ett material skrivet med uppenbar agenda eller avgjort subjektiva analyser. Med detta sagt så har jag heller inte tagit fakta eller åsikter för givna utan också konfirmerat många fakta på andra håll.

I enlighet med min vetenskapsteoretiska utgångspunkt har jag arbetat utifrån den kvalitativa analysmetoden och använt material som har varit av det icke-kvantitativa laget. Även om den kvalitativa analysmetoden har passat min studie väl, då min huvudsakliga analys har handlat om sammanhang och strukturer, anser jag också att min studie mycket väl skulle kunna kompletteras samt förstärkas av statistik och kvantitativa data (Lundquist, 1993:103ff).

Värt att nämna är också att merparten av min litteratur är skriven av västerländska författare som dessutom är män. Detta kan kritiseras då min analys bearbetar individers osäkerhet i utvecklingsländers storstäder.

1.2.2 Avgränsningar

Den mest tydliga avgränsningen för min uppsats är att jag har valt att fokusera på vattenbrist som en förklaringsorsak till mänsklig osäkerhet, snarare än att se till andra viktiga orsaker.

Vidare är avgränsningen tydlig gällande fokus på individen och på storstäder, snarare än på grupper landsbygd. Detta fokus innebär också att andra företeelser, såsom utveckling, ojämlikhet och fattigdom, sätts i relation till just mänsklig osäkerhet och storstäder.

I en stor del av litteraturen som jag använt mig av lägger författarna stort fokus på konflikt som konsekvens av vattenbrist. Det är heller inte ovanligt att

landsbygdens samt jordbrukets brist på vatten är centrala företeelser för analys. Detta har jag valt att bortse från för att inte glida för långt från ämnet och det huvudsakliga syftet med uppsatsen.

1.2.3 Disposition

Uppsatsen är uppdelad i tre delar. Den första delen utgör mitt teoretiska ramverk, där jag redogör för fyra teorier som tillsammans ska utgöra min teoriutvecklande ambition. Jag redogör här för hur den traditionella synen på säkerhet har kommit att utmanas och hur individens roll har utökats i säkerhetsdiskursen. Jag argumenterar också för hur de olika teorierna kan analyseras utifrån ett individperspektiv i relation till vattenbrist.

Den andra delen är helt och hållet ämnad åt empiri och olika perspektiv på vatten och den problematik som kan göra sig gällande i relation till brist på vatten. Jag har här valt fyra perspektiv; mänskliga rättigheter, ojämlikhet, fattigdom och utveckling. Som avslutning på detta avsnitt har jag valt att runda upp argumenten och teoriutvecklingen i ett sista perspektiv av vattenproblematiken, genom att se särskilt till mänsklig (o)säkerhet.

I den sista delen avslutas uppsatsen med en sammanfattande analys, min förhoppning är dock att jag redan under det andra avsnittet har lyckats att komma fram till mitt resultat och svar på min frågeställning.

2 Teoretiskt ramverk

Säkerhet är ett område och begrepp som har varit centralt för internationella relationer de sista femtio åren. Traditionellt sett har säkerhetsdiskursen varit förknippat med olika statscentrerade perspektiv och har främst använts för att identifiera olika hot. Begreppet är starkt kopplat till överlevnad men identifieras också med ordning, förutsägbarhet och stabilitet (Sheehan, 2005: 2, 43, 45, 49, 53, 151).

Trots begreppets stora betydelse under flera decennier är ”säkerhet” fortfarande ett av de begrepp som faller in under kategorin av ständigt omtvistade begrepp och karaktäriseras av olösliga debatter om såväl begreppets mening som dess användning (Sheehan, 2005: 1f). Flera olika teoriskolor har genom åren försökt att påverka säkerhetsdiskursen med olika stora resultat. Två forskare som har utmanat det traditionella sättet att tänka kring säkerhet är Richard Ullman och Barry Buzan (Sheehan, 2005: 43ff). Dessa båda forskare menar att innebörden av säkerhet måste breddas och inte enbart vara centrerat kring stat och militär. De menar att begreppet snarare ska ha en mer allmän mening och kunna appliceras på såväl ekonomiska och sociala områden som miljömässiga och politiska. Dessa sektorer får varken verka, eller ses som isolerade från varandra. Vidare ska också individer och icke-statliga aktörer inkluderas i säkerhetsbegreppet (Sheehan, 2005: 44, 46f, 52f). En huvudanledning till att vilja bredda säkerhetsbegreppet är att detta har setts som nödvändigt för att kunna fånga de reella förändringarna i världen. Det finns således uppenbara begränsningar med att arbeta utifrån en begränsad och smal definition av säkerhet (Sheehan, 2005: 47, 58). En av dessa begränsningar har varit att genom att endast definiera säkerhet genom militära termer har gjort ”säkerhet” till en politik av hög karaktär och detta har därmed också lett till stora misslyckanden gällande att uppmärksamma mänskligt lidande, såsom fattigdom. Dessutom har de hot som inte är av militär natur, såsom olika miljöhot, inte heller uppmärksammats i tillräcklig utsträckning (Sheehan, 2005: 3, Gleick, 1993: 80). Ett breddat begrepp av säkerhet leder också till att individen kan adresseras direkt, snarare än genom staten. På detta sätt blir individen det yttersta subjektet för säkerhet och om man så vill slutmålet och staten blir snarare ett medel för säkerhet (Sheehan, 2005: 56).

2.1 Teorin om mänsklig säkerhet

Human security is not a concern with weapons – it is a concern with human life and dignity (Sheehan, 2005: 59).

Om man väljer att komma bort ifrån den traditionella synen på säkerhet, där begreppet främst rör stater och internationella relationer och snarare vill se till säkerhet och osäkerhet på en lägre nivå, kan man tala om teorin om mänsklig säkerhet (Human Security). Även på denna mikronivå av säkerhetsbegreppet är dock staten av substantiell betydelse. Relationen mellan individuell och nationell säkerhet är känd för att vara komplex eftersom stater i sig själva kan utgöra ett stort hot gentemot individer och vice versa. Detta gör, anser jag, inte kopplingen mellan stat och individ mindre aktuell, utan tvärtom än mer nödvändig att belysa i en analys kring säkerhet (Sheehan, 2005: 5, 10, 49). Stat och individ får inte ses som åtskilda utan snarare som potentiellt ömsesidigt förstärkande. Viktigt är dock att komma ihåg att skilja mellan mänsklig säkerhet och nationell säkerhet. Nationell säkerhet syftar främst på beskyddandet av staten från attacker och aggressioner utifrån, mänsklig säkerhet handlar om att skydda individer och grupper från alla typer av våld. Säkra stater innebär dock inte automatiskt säkra individer. Självfallet är det nödvändigt för en individs säkerhet att bli skyddad av staten från attacker utifrån, men enligt teorin om mänsklig säkerhet så är detta inte tillräckligt (Evans, 2005: 1).

De som förespråkar mänsklig säkerhet kan alla ställa sig bakom teorins primära mål om att huvudobjektet för säkerhet är individen. Dock finns det också inom denna teoribildning, som i de flesta andra teorier om säkerhet, splittringar och delade meningar om hur brett begreppet ska sträcka sig. Den smalare grenen av teorin anser att hot om våld är förknippat med fattigdom, bristande statskapacitet och diverse former av socioekonomisk och politisk ojämlikhet. I tillägg till detta menar den bredare grenen av den mänskliga säkerhetsteorin att diskursen "hot" måste breddas ännu mer för att också inkludera hunger och sjukdom, tillsammans med naturkatastrofer. Detta är också den gren som jag kommer att välja att följa då konsekvenserna av svält och sjukdomar de facto tar livet av många fler människor än krig, folkmord och terrorism tillsammans (Human Security Report, 2005). Det måste dock sägas att sett ur det absolut bredaste perspektivet av denna teori så kan i stort sett alla aspekter falla in under förståelsen av mänsklig säkerhet. Mänsklig säkerhet skulle kunna inkludera allt ifrån ekonomisk säkerhet, miljösäkerhet, säkerhet kring hälsa, vatten och mat, politisk säkerhet samt personlig- och grupp säkerhet. Detta behöver emellertid inte betyda några substantiella svårigheter eller direkta motsättningar. Vad mänsklig säkerhet syftar till är den säkerhet som också kan uttryckas som olika friheter, nämligen *freedom from fear* och *freedom from want* (Kaldor, 2007: 273). Vad detta i sin tur innebär är att målet för mänsklig säkerhet i grunden är rättvisa och hållbarhet. Därför kan heller inte perspektivet delas in som endast ekonomiskt, politiskt eller miljömässigt, utan måste ses som ett överbryggande koncept mellan olika sektorer. Vidare ska mänsklig säkerhet också ses som en kombination av det omedelbara behovet för stabilitet och behovet att, över en längre tid, adressera ohållbara strukturella tillstånd (Kaldor, 2007: 279, 281).

Jag vill visa på hur teorin om mänsklig säkerhet kan breddas på ett tillfredställande sätt genom att lägga in vatten som en del av definitionen av säkerhet/ osäkerhet. För att visa hur vatten skulle kunna bli en del av

säkerhetsteorin väljer jag också att se vatten ur tre andra perspektiv, nämligen mänskliga rättigheter, utveckling och miljö.

2.2 Perspektivet om mänskliga rättigheter

Access to safe water is a fundamental human need and, therefore, a basic human right. Contaminated water jeopardizes both the physical and social health of all people. It is an affront to human dignity

Kofi Annan, United Nations Secretary-General (UNDP 2006: 10).

Då syftet med min uppsats är att undersöka och analysera vattenbristens inverkningsområde på mänsklig osäkerhet är det, enligt mig, en nödvändighet att se till vatten också genom ett perspektiv av mänskliga rättigheter. Som jag nämnde ovan är relationen mellan staten och individen komplex men också av yttersta vikt. Eftersom mänskliga rättigheter, som är en del av folkrätten, reglerar förhållandet mellan statsmakten och den enskilde individen och därigenom också fastslår de skyldigheter staten har gentemot individen samt de rättigheter individen har rätt att utkräva ifrån staten är också de mänskliga rättigheterna något ytterst centralt gällande osäkerhet och vattenbrist. Relationen mellan stat och individ är den att staten ska skydda individen från kränkningar av de grundläggande friheterna, från övergrepp, samt tillgodose individens grundläggande behov. Dessa grundläggande behov omfattar bland annat rätten till en tillfredsällande levnadsstandard. För att uppnå detta måste självklart de primära behoven tillfredsställas i första hand, det vill säga tillgång till mat, vatten, boende (Utrikesdepartementet, 2007). Jag menar att vatten per definition är en väsentlig beståndsdel flertalet av de grundläggande mänskliga rättigheterna. FN:s konvention om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna beskriver rätten till liv, frihet, personlig säkerhet, rätten till mat, boende, hälsa, utbildning, självbestämmande och arbete. Detta är de primära behoven som måste tillgodoses för att övriga konventioner överhuvudtaget ska ha någon betydelse. Det går snabbt att se och förstå att ingen av dessa kriterier går att uppnå utan tillgång till rent vatten. Att tvingas dricka, tvätta sig i och laga mat med förorenat eller förgiftat vatten kan därmed också direkt refereras till som en kränkning av konventionen. Politiska och juridiska rättigheter tappar sitt värde för individen om denne inte är säkrad att överleva på grund av brist på mat och rent vatten.

Jag anser att i de sammanhang där det talas om mänskliga rättigheter så måste också en viss kritik tas upp. Tony Evans tar i sin studie *The Politics of Human Rights, A Global Perspective* upp en del kritik och alternativa tankegångar gällande mänskliga rättigheter och deras utövning som jag också vill belysa. För det första så måste det sägas att den optimism som ofta gör sig hörd gällande mänskliga rättigheter ofta är långt ifrån rättvis eller ackurat. Även om de flesta kan skriva under på de mänskliga rättigheternas nödvändighet vore det inte rätt att tala om dessa som om det inte fanns tvetydigheter och problem kring diskursen

(Evans, 2005: 41). Gällande vatten så uttrycker konventionen om mänskliga rättigheter att alla har rätt till ett tillfredsställande levnadssätt, vilket inkluderar mat och kläder, boende, vård vid behov samt nödvändig social service. Som synes här är vatten inte med i formuleringen. Kanske är det så att vatten glömdes ta med i formuleringen eller kanske var det tänkt att vatten underförstått ingår i såväl mat som social service? Ett annat tänkbart alternativ är också att formuleringen faktiskt är otillräcklig och att detta är ett misslyckande i att fånga upp en av de mest grundläggande förutsättningarna för överlevnad och säkerhet. Evans uttrycker också en skepsis kring FN och väcker olika frågor kring internationella lagar. Han frågar sig om dessa lagar verkligen är det rätt sätt att gå till väga och om de tillhandahåller det mest effektiva sättet att förespråka mänskliga rättigheter (Evans, 2005: 14). Detta ställt i relation till vatten och säkerhet är det också viktigt att inse att hela systemet om mänskliga rättigheter är normativt och därmed också subjektivt, samt i många fall kulturellt betingat. Vi lever i en värld av politik som spelar på rätt och fel, på vad som är acceptabelt och vad som är oacceptabelt. Detta är ett sätt att se problem och också ett vanligt sätt att hantera osäkerhet. På många sätt är detta västvärldens sätt att se och agera. Jag ska försöka att arbeta utanför detta och hålla i minne att allt inte är svart eller vitt och att också mänskliga rättigheter tillsammans med uppfattad osäkerhet faktiskt är subjektivt.

2.3 Miljösäkerhet

Jag anser det vara ett måste att komplettera en analys gällande vatten och osäkerhet med miljö och teorin kring miljösäkerhet (Environmental security). Jag anser inte heller det vara ett problem att motivera detta val då miljö de senaste tjugo åren har blivit en del av den breddade säkerhetsagendan (Sheehan, 2005: 100).

Det finns olika grenar av miljösäkerhet. Den första, som är värd att nämnas, är den där osäkerheten kommer från de hot som kommer från naturen gentemot människan i form utav jordbävningar, vulkaner och laviner. En annan form är den där människan har förändrat naturen och dess cykler och där resultaten blir sådana som t.ex. växthuseffekten. Här råder det dock relativt konsensus att det är det senare hotet som är den egentliga formen av miljöhot mot säkerhet (Sheehan, 2005: 101). På många sätt skulle man kunna säga att den senare grenen av miljösäkerhet handlar om hur miljön och naturen ska kunna skyddas från oss människor. Därmed skulle teorin om miljösäkerhet bredd kunna sammanfattas som minimeringen av miljöskada och upprätthållandet av hållbar utveckling. Jag antar att man inom teorin om miljösäkerhet måste se till en skiljelinje mellan om miljön ska ses som instrumentell eller om miljön har ett egenvärde utanför människan och hennes behov. Att se miljön som instrumentell anses miljön därmed vara människans egendom att förbruka och att det är människorna som i första hand måste vara säkra. Det andra synsättet menar då att naturen och miljön har ett egenvärde och att detta egenvärde måste upprätthållas även om kostnaden och konsekvenserna blir människors liv, underutveckling och osäkerhet. I min analys

har miljön givits ett värde att vara instrumentell. Om detta är rätt eller fel är en annan diskussion, men utgångspunkten att tillgången till rent vatten är en förutsättning för individers utveckling och säkerhet sätter människan i centrum. Detta behöver visserligen inte innebära att detta sker på miljöns bekostnad, men människan och dennas säkerhet är i centrum för min analys och därför får miljön endast ses som ett medel snarare än som ett mål.

Något som inte heller får glömmas bort i användandet av teorin av miljö säkerhet är att det finns många nackdelar med att koppla miljö till säkerhet. Den mest grundläggande kritiken gentemot miljö som säkerhetshot är att detta är ett hot utan fiender (Sheehan, 2005: 103, 108).

2.4 Utvecklingsteori

Precis som med säkerhet är begreppet utveckling ett väldigt brett begrepp med mängder, för att inte säga otaliga, definitioner och innebörder. Eftersom att väldigt många olika skolor och områden använder sig av begreppet utveckling så ser också definitionerna väldigt olika ut och dessa fungerar alla olika i sina kontexter (Simon, 1999: 19). Även utvecklingsteori på ett enskilt område, såsom exempelvis inom samhällsvetenskaperna, är komplex och grenar ut sig i mängder av olika teorier och perspektiv. Därför är det också väldigt viktigt att välja rätt gren i utvecklingsteorins djungel och se till de karaktäristika som utgör just den avgränsningen.

Inom utvecklingsteorin är det som kallas för ”*human development paradigm*” den del av teorin som har den mest individcentrerade infallsvinkeln. Här ligger fokus på den mänskliga utvecklingen och den ekonomiska tillväxten ses som ett medel för att förstärka välbefinnandet hos majoriteten. Det är utifrån detta synsätt och perspektiv av utveckling som FN: s årliga rapport *Human Development Report* har givits ut sedan 1990 (ul Haq, 1995: 58). Det har tidigare varit, och är fortfarande i många fall, så att det ekonomiska perspektivet på utveckling med fokus på tillväxt har satts i främsta rummet gällande analys kring utveckling. Många förespråkare för ekonomisk utvecklingsteori hävdar att om den ekonomiska utvecklingen är positiv så tillkommer också andra möjligheter för individer och grupper automatiskt. Detta råder det dock långt ifrån konsensus om. Företrädarna för mer individfokuserad utvecklingsteori, mänsklig utveckling, menar att de på många och fundamentala sätt skiljer sig från den klassiskt ekonomiska utvecklingsteorin och menar att det finns en nödvändighet av att se utveckling genom ett bredare perspektiv och under längre tidsperioder. På detta sätt kan man komma ifrån att endast se till kvantiteten av ekonomisk tillväxt och snarare se till kvaliteten av densamma (ul Haq, 1995: 59). Teorin om mänsklig utveckling är i grunden uppbyggd på fyra centrala element: jämlikhet, hållbarhet, produktivitet och möjligheter. Dessa fyra är både interdependenta och ömsesidigt förstärkande. Allt fler studier visar på vikten av jämlikhet i ett samhälle. Här menas inte främst jämlikhet mellan könen, utan en bredare definition gällande jämlikhet i möjligheter. Jämlikheten behövs i relation till utveckling för att

valmöjligheterna inte ska begränsas för många i samhället. Dessutom ska jämlikheten och möjligheterna inte enbart ta sig ekonomiskt uttryck, utan gälla inom såväl politiska och sociala, samt kulturella sektorer (ul Haq, 1995: 58-60). För att ett samhälle ska kunna betraktas som hållbart måste också denna jämlikhet tillsammans med garantin för individers möjligheter vara närvarande under flera generationer.

Genom att fokus sätts på individen och utveckling ses i termer av förbättring av individers liv och levnadssituation ses ekonomisk tillväxt inte som utvecklingens slutmål utan som ett medel att förbättra människors liv. Detta innebär också att individen ses som både medlet och som slutmålet av utveckling och inte endast som humankapital. Dock kan det sägas att ekonomisk tillväxt också är en del av mänsklig utveckling och länken häremellan utgörs, enligt mänskliga utvecklingsteorin, av produktivitet. Viktigt för en ekonomisk tillväxt är att öka och maximera människors produktivitet. Denna produktivitet ökar i relation till människors kapacitet som i sin tur är beroende av utbildning, hälsa, kunskap och en jämlikhet i möjligheter.

3 Vatten

Vid början av 1900-talet bodde cirka en av fyrtio människor i städer. År 1950 beräknades denna siffra vara en av åtta och några år in på 2000-talet uppskattas hälften av jordens befolkning att bo och leva i storstäder. Detta fenomen, urbaniseringen, skapar ur många olika perspektiv stora och nya problem för såväl individer som statsapparaten och statsplanerarna (Hultman, et al, 2004: 339). Snabb urbanisering och snabb befolkningstillväxt är två fenomen som går hand i hand och denna process sker absolut snabbast i fattiga utvecklingsländer (Hultman, et al, 2004: 339).

I världen finns det 22 städer som har över 10 miljoner invånare. Av dessa återfinns 17 i utvecklingsländer (De Villiers, 1999: 100). Runt dessa miljonstäder växer också andra städer – kåkstäder – där cirka en tredjedel av världens statsbefolkning lever (Hultman, et al, 2004: 338). I relation till dessa siffror vill jag nu också belysa ett annat problem, nämligen individers bristande tillgänglighet på rent vatten.

Det finns ständiga hot om vattenbrist, eller vattenstress¹, i många delar utav världen. Värst ser situationen ut i Mellanöstern, Afrika och i många delar av Asien (Jägerskog, 2000: 2). Ungefär 1,2 miljarder människor, framförallt i utvecklingsländer, saknar tillräcklig tillgång till rent vatten för att kunna sköta sin hygien och hushåll och nära tre miljarder människor lever utan tillgång till tillräckliga avlopps- och sanitetssystem (Gleick, 1999: 2, Jägerskog, 2000: 7).

Snabb urbanisering, snabb befolkningsökning och otillräcklig tillgång till rent vatten skapar tillsammans en ohållbar situation för såväl individer, städer och stater som för miljön (Jägerskog, 2000: 3). Det är inte svårt att förstå varför tillgängligheten till säkert dricksvatten och grundläggande reningssystem för världens mest fattiga befolkning rör sig uppåt på den politiska agendan. Eftersom vatten är en fundamental resurs för alla samhällen och en absolut nödvändighet för överlevnad och utveckling är bristen på detta något som leder till direkt osäkerhet och i värsta fall också till konflikt (Gleick, 1993: 79, Jägerskog, 2000: 2).

Många forskare menar att det, sedan 1990, har skett många och stora förbättringar gällande tillgången till rent vatten och reningssystem i tredje världen (WHO & UNICEF, 2005: 5). Dock menar en del forskare, dels författarna till

¹ Då man talar om vattenbrist brukar måttet på detta vara att ett land har mindre än 1 000 kubikmeter förnybart vatten per person och år. Om ett land har tillgång till mindre än 1700 kubikmeter förnybart vatten per person och år innebär det att landet befinner sig i "vattenstress". Dessa siffror kan sättas i ett perspektiv av att vi svenskar har drygt 20 000 kubikmeter förnybart vatten per person och år (Ohlsson, 1999: 216).

boken *The Atlas of Water*, att läget inte alls är sådant. Tvärtom, menar de, så är situationen gällande utvecklingsstädernas tillgång till vatten i kris och situationen ser allt värre ut år efter år. De menar att trots alla FN:s och andra internationella organisationers storslagna planer och insatser sedan 1970-talet så har de grundläggande frågorna och problemen fortfarande inte lösts (Clarke & King, 2004: 19, Gleick, 1999: 11). Hur det än ligger till så måste det sägas att den förbättring som har eller inte har förekommit, inte på långa vägar är tillräcklig. Frågan är vem det är som får bättre tillgång till rent vatten och bättre sanitetssystem. Då vi talar om vattenbrist och möjliga förbättringar måste det också hållas i minnet att befolkningen bara blir allt större och den största expansionen sker i storstädernas kåkstäder. Det beräknas att år 2050 kommer mer än 4 miljarder människor, nästan hälften av jordens befolkning, att leva i länder som ständigt har brist på vatten (Clarke & King, 2004: 19).

3.1 Vatten som mänsklig rättighet

Som jag nämnde i mitt teoriavsnitt under mänskliga rättigheter, anser jag det vara en nödvändighet att se till vatten genom ett perspektiv av mänskliga rättigheter om ambitionen är att undersöka och analysera mänsklig osäkerhet till följd av vattenbrist.

Tyvär är kopplingen mellan det rena vattnets nödvändighet och mänskliga rättighet långt ifrån självklar. Inom FN:s konvention om mänskliga rättigheter beskrivs, bland annat, individens rätt till att få sina grundläggande behov tillfredställda. Varje individ har därmed, bland annat, rätt till liv, mat, boende, kläder, hälsa och läkarvård, samt utbildning. Bland dessa grundläggande behov och rättigheter finns dock inte vatten nämnt. Varför detta är fallet kan jag inte hitta några direkta svar på. Att vatten är en viktig beståndsdel i flertalet av dessa grundläggande rättigheter kanske kan ses som ett förklaringsalternativ. Ta rätten till mat som exempel. Denna rätt innebär att alla individer har rätt till både *tillräcklig* och *lämplig* föda. Detta betyder att den inte ska vara förorenad samt att den ska vara näringsmässigt tillräcklig. Vad som går att anta är att vatten ska ses som en del av denna rätt till mat. Vad jag finner uppseendeväckande med detta är att vatten inte har förtjänat en egen plats på behovslistan och därmed inte heller explicit kan sägas vara en mänsklig rättighet. Jag tycker att FN:s deklaration från 1948 inkluderar många rättigheter som är långt ifrån lika fundamentala som vatten, såsom rätten till arbete, skydd mot arbetslöshet, rätten att bilda och medverka i fackverksamhet, rätten till vila och rätten till fritid. Dessa är rättigheter som på papper väger tyngre än rätten till rent vatten (Gleick, 1999: 3-5). Utan tillräcklig tillgång till rent vatten går dessa rättigheter och kriterier för tillfredställande levnadsstandard dock inte att uppnå och därför anser jag det inte heller vara svårt att se varför vatten måste ses som en grundläggande mänsklig rättighet.

Vissa forskare menar att genom att erkänna vatten som en mänsklig rättighet och genom att uttrycka en vilja att tillgodose denna rättighet för dem som är utan,

kommer ett viktigt verktyg att skapas för att kunna användas för ett av de mest fundamentala misslyckandena under 1900- och 2000- talet (Gleick, 1999: 3). Om vi då gör så, om vi accepterar att vatten måste ses som en mänsklig rättighet, då hamnar fokus snabbt på relationen mellan individ och stat. Denna relation är, som jag tidigare har nämnt, av största vikt gällande mänskliga rättigheter, då dessa fastslår de skyldigheter som staten har gentemot individen. Detta är i grund och botten en form utav kontraktslogik där kontraktet bryts av staten om de grundläggande mänskliga rättigheterna inte tillgodoses (Gleick, 1999: 10). Om individen står maktlös gällande att tillgodose sina egna behov och staten likaså saknar medel att uppfylla sin plikt som beskyddare, hur påverkar detta då individens säkerhet? Någonstans kanske det säger sig självt att en individs osäkerhet blir stor då hennes basala rättigheter bortses ifrån eller kränks. Dessutom är det så att alla de rättigheter som förutsätter de basala rättigheternas existens, såsom politiska och juridiska rättigheter, tappar sitt värde för individen om denne inte är säkrad att överleva på grund av brist på rent vatten. Jag anser också att problematiken kring brist på rent vatten blir extra komplicerad för såväl individ om stat då det handlar om strukturellt våld som snabbt förvandlas till direkt våld. Också en oförmåga, snarare än ovilja, från statens sida bidrar till människors död och lidande. Kanske blir det än mer komplext för staten, och för individen själv, att hantera denna problematik då det inte finns någon att egentligen skylla på och heller ingen fiende att kämpa mot. Med detta sagt så får det likväl inte finnas någon tvetydighet gällande statens ansvar gentemot individen också i de sammanhang som inte går att utkämpa med vare sig vapen eller retorik.²

3.2 Vatten och fattigdom

Kopplat till mänskliga rättigheter är också den fattigdom som många gånger och på många sätt karakteriserar tredje världen (Isbister, 2006: 17). Begreppet fattigdom är ett relativt begrepp som oftast används för att länders, men också individers, ekonomiska situation (Isbister, 2006: 18, World Bank, 2006: 49f, Kanbur 2007: 8). Men begreppet fattigdom innefattar också mycket mer än endast bristande inkomst.

Fattigdom är ett begrepp som i grund och botten handlar om relationer. I relationer finns det alltid minst två sidor med subjektiva uppfattningar och därför

² I Röda Korsets Ungdomsförbunds tidning, Megafon, återfinns följande, för såväl utveckling som jämlikhet, intressanta citat: "Över en miljard människor saknar rent dricksvatten. Men vattenbristen har inte hindrat läskjättar som coca-cola att etablera sig i mer än 200 länder. I Indien finns det t ex 90 läskfabriker som förbrukar 1,5 miljoner liter grundvatten – om dagen. För att producera 1 glas läsk går det åt 9 glas rent vatten. Hur mycket dricker du egentligen?" (Megafon, 2007: 3).

måste begreppet också ses som relativt (Isbister, 2006: 18). Med detta sagt betyder det inte att fattigdom, reell eller uppfattad, får underskattas.

Som sagt handlar inte fattigdom endast om materiell levnadsnivå, utan handlar också om omöjligheten att leva ett fullvärdigt liv. Vad ett fullvärdigt liv är kan diskuteras, men en omöjlighet att kontrollera och ha inflytande över sin egen levnadssituation kanske kan ses som en startpunkt. Till detta kan man knyta levnadssituationer som många gånger ses som typiskt för fattigdom såsom otillräckliga bostäder, dålig sanitet och icke-befintliga avloppssystem, osäkerhet gällande mat för dagen samt bristande tillgång till rent vatten (Isbister, 2006: 17). I många av de snabbt växande miljonstäderna världen över representerar de fattiga en siffra på 30-60 % av hela befolkningen. Många av dessa bor i storstadens slumområden och kåkstäder och här är befolkningstillväxten större än någon annanstans. Många forskare menar att denna trend ser ut att hålla i sig och att utvecklingen troligen kommer att te sig sådan att mer än hälften av den dryga miljard människor som bor i miljonstäder kommer att leva i slum och kåkstäder. Det är också i dessa områden som tillgången till rent vatten och fullgod sanitet är mest akut och bristande (De Villiers, 1999: 100). Detta sätter dessutom än större press på de vattenresurser som existerar och dessa används än mer desperat och på ett ohållbart sätt.

Dessa kåkstäder, tillsammans med fattigdom och brist på rent vatten, väcker också två andra punkter som är viktiga att belysa: ojämlikhet och snedfördelning. Fattigdom innebär förnekande av såväl rättigheter som friheter och därmed växer också ojämlika förutsättningar till utveckling fram (Isbister, 2006: 18). Denna ojämlikhet i val och möjligheter som många människor världen över erfar för också med sig en enorm känsla av maktlöshet och osäkerhet (Isbister, 2006: 17, 20, 189, World Bank, 2006: 49). Vidare är det viktigt att komma ihåg att fattigdom aldrig är jämt fördelat, varken mellan eller inom stater och inte heller mellan könen (Isbister, 2006: 21, Panic, 2005: 3f). Varje samhälle har rika, medelklass och fattiga, och klyftorna däremellan varierar mellan länder, men ofta är klyftorna väldigt stora mellan fattiga och rika (Gleick, 1993: 89, WHO & UNICEF, 2005: 6).

Självklart är det inte, vanligtvis, så att alla individer inom en region eller stad får sina rättigheter kränkta genom otillräcklig tillgång på rent vatten eller reningssystem. Det finns enorma skillnader mellan de individer som har tillgång till överflöd av rent vatten och de som måste finna sig i att tvätta, tvätta sig i samt dricka smutsigt vatten. Ett exempel på detta är i Sydafrika. I de rika förorterna till miljonstäderna pumpas miljontals liter ut som bevattningsmedel av trädgårdar, samtidigt som hela områden bebodda av fattiga och utsatta människor ofta är beroende av en enstaka kran eller brunn (Clarke & King, 2004: 48, Ohlsson, 1995: 24). Detta betyder att det finns en strukturell brist på vatten som resurs, vilket innebär en ojämn social fördelning där merparten hamnar i händerna på en relativt liten grupp av människor medan resten av befolkningen lider av seriös brist (Jägerskog, 2000: 7, Sheehan, 2005: 110). Denna ojämlikhet, både i vattentillgång och i vattenanvändning, är något som, i många områden, håller på att bli ett allt större problem, allt eftersom befolkningar växer och efterfrågan på vatten ökar (Gleick, 1993: 83). Vad dessa växande sociala ojämlikheter tillsammans med en

snabb ökning av ekonomiskt marginaliserade människor resulterar i kan vi egentligen inte veta. Men risken finns att i takt med att ojämlikheten mellan individer blir tydligare så växer också känslan av utanförskap. Detta kan i sin tur leda till att splittringar och spänningar mellan individer och grupper växer sig allt starkare och den mänskliga osäkerheten tar sig ännu ett desperat uttryck (Ohlsson, 2000: 3, Panic, 2005: 4f).

3.3 Vatten och utveckling

Den centrala betydelse som vatten har, för människans överlevnad men också för ett samhälles sociala och ekonomiska utveckling, gör att följderna av vattenproblematik inte kan överskattas (Jägerskog, 2000: 3). Vattenbrist utgör en enorm barriär för utveckling, då inte minst ekonomisk sådan eftersom vattenbrist många gånger hindrar en utveckling inom jordbruket. Jag kommer komma tillbaka till detta lite senare i min text där jag också kommer att visa på hur detta bidrar till en ökad mänsklig osäkerhet i tredje världens storstäder.

En del forskare menar att bristen på tillgängligt rent vatten är en viktig bakomliggande orsak till varför många människor inte kan ta sig ur fattigdomens onda cirklar. En anledning till detta är att de osanitära förhållanden som vattenbrist ofta skapar också för mig sig sjukdomar. Detta, tillsammans med fattigdom, är ömsesidigt förstärkande och håller tillbaka många utvecklingsförsök och potentiella möjligheter till förbättring (Clarke & King, 2004: 19, Jägerskog, 2000: 3, WHO & UNICEF, 2005: 4). Konsekvenserna av detta blir inte endast ökad mänsklig osäkerhet utan kan också leda till olika regionala och nationella kriser som kan få allvarliga politiska konsekvenser.

För att inte gå in allt för mycket på ett makroperspektiv gällande vattenproblematiken så kan det ändå nämnas att det under de kommande årtiondena beräknas att många länder kommer att börja se en stagnation i deras ekonomiska tillväxt och utveckling pga. deras begränsade tillgång på vatten. Ett problem är att länder som Etiopien, Kenya, Rwanda, Tanzania, och Burundi tar del av Nilens, numera begränsade, vattentillgångar och kommer med tiden vilja öka sin användning av detta vatten. Detta kommer att ske på en bekostnad av Egyptens tillgång på samma vatten och därmed också landets utvecklingsmöjligheter (Gleick, 1993: 102). I takt med att vattenresurserna börjar sina kan heller inte det konstbevattnade jordbruket längre vara huvudkällan till arbete för många människor. Detta resulterar i att många människor, före detta jordbrukare, som inte längre kan försörja sig på landsbygden söker sig in till städerna i hopp om att finna arbete och förbättra sin levnadssituation. Detta innebär en utmaning som är enorm för såväl människor som statsapparater och statsplanerare. Utmaningen för staten är att tillgodose människors stora förväntningar på ett bättre liv, tillsammans med den akuta efterfrågan på nya jobb, nya bostäder och tillfredställande tillgång till såväl rent vatten som hållbara sanitära system (Ohlsson, 1999: 215). Detta är inget ovanligt fenomen, i stort sett alla de stora städerna i alla utvecklingsländer växer i rasande tempo, inte minst

städer i Egyptens som Kairo och Alexandria (Ohlsson, 2000: 13). Denna massmigration sätter också enorm press på städernas, många gånger, fragila och känsliga infrastruktur. Detta bidrar till ännu ett problemområde som statsapparaten tillsammans med statsplanerare måste hantera för att tillgodose invånarnas krav och säkerhet (Sheehan, 2005: 110). För att sätta denna situation i ett perspektiv så hände samma sak i Europa och i Nordamerika under 1800-talet, om än i mindre skala. Det tog London mellan 1800 till 1910 att föröka sin population från 1,1 miljon invånare till 7,2 miljoner. Denna befolkningstillväxt har inträffat i några afrikanska städer under enbart en generation (De Villiers, 1999: 100). Denna enorma befolkningstillväxt och urbanisering har lett till ett enormt stort behov att skapa hållbara storstäder. Som det ser ut idag lever ungefär en tredjedel av världens statsbefolkning i kåkstäder och i dessa områden är befolkningstillväxten extra stor precis som behovet på rent vatten (Hultman, *et al*, 2004: 338). Trots behovet på brådskande åtgärder har styrande i många av dessa storstäder nästan gett upp, då de många gånger saknar de institutioner och infrastrukturer som krävs för att hantera kriser (De Villiers, 1999: 101, Jägerskog, 2000: 6). Även om den snabba och kolossala befolkningstillväxten ofta ses som huvudförklaringen till staters bristande möjlighet i att erbjuda säkert dricksvatten och sanitär utrustning, så kan detta inte ses som den uteslutande förklaringen (Jägerskog, 2000: 6).

Det måste också tilläggas att olikheter i mängd och kvalitet på vattenutveckling inte alltid är ett konsekvent resultat av brister i tillgång på vatten, eller för snabb befolkningstillväxt, utan också lika ofta ett resultat av brist på teknologi, industriell infrastruktur och kunskap tillsammans med *know-how*. Dessa är alla förutsättningar för att kunna bygga och upprätthålla sanitära utrustningar tillsammans med vattentillgångs- projekt (Gleick, 1993: 91). Vidare bör det också nämnas att även om alla tidigare nämnda egenskaper och tillgångar finns så brister likväl ofta statens möjligheter till utveckling då dessa staters inkomst ofta är så dålig att det inte finns några pengar över för att reparera och bygga ut (De Villiers, 1999: 101).

3.4 Vatten och (o)säkerhet

Som jag har visat på i min uppsats så är säkerhet mycket mer än enbart frånvaron av krig (Sheehan, 2005: 31). Även om det har visat sig vara svårt att dokumentera säkerhet, inte minst då säkerhet är subjektivt och ofta en känsla snarare än avsaknaden av direkt våld, så anser jag att säkerhet gällande tillgänglighet på vatten når upp till många krav gällande hur man kan studera säkerhet.

Jag anser att WHO och UNICEF:s studie, *Vatten för liv*, har en väldigt symbolisk titel. Detta beskriver att dricksvatten inte endast är nödvändigt för direkt överlevnad, utan att vatten också har en viktig del, för att inte säga avgörande roll, i individers hälsa, utbildning, sociala utveckling, välfärd och livsförväntningar (WHO & UNICEF, 2005: 10, 14). Att tala om säkerhet genom dels ett individperspektiv och dels genom vatten och rättigheter har, som jag förklarar tidigare, inte alltid varit en självklarhet. Att säkerhet traditionellt sett

främst, som känt, har varit kopplat till stater och med den strategiskt- militära situationen har kommit att förändras. Många staters agerande visar på att vatten och andra naturresurser är en viktig del i den nationella säkerhetsdiskursen. Detta beror dock inte främst på individernas säkerhet utan snarare på att andra delar av en stats nationella säkerhet, såsom den ekonomiska eller livsmedelssäkerheten, allvarligt kan hotas av vattenbrist (Jägerskog, 2000: 4). Jag anser dock att det inte går att tala om vatten eller osäkerhet utan att tala om individen. Vi förstår ingenting om vi inte förstår individen och den osäkerhet som bristande tillgänglighet på rent vatten innebär. Även om man väljer att se vatten som ett hot mot säkerheten internationellt eller regionalt så är det fortfarande individen och dennes förminskade livskvalitet som måste förstås först. Hot mot säkerheten genom resurs- och miljöproblem kan resultera i en ökad konkurrens och spänning mellan sub- nationella och nationella grupper, grupper utgjorda av individer (Gleick, 1993: 81- 82). Det finns en mängd exempel på lokala och regionala dispyter som uppstått mellan grupper där vatten har varit antingen grundorsaken eller en bidragande faktor. Ett exempel finns att finna i Sydafrika år 1990 då kommunfullmäktige som var för apartheid stängde av vattentillgångarna till statsdelen Wesselton där runt 50 000 färgade bodde. Följderna blev stora protester gällande de miserabla levnadsförhållandena till följd av vattenbrist och dåliga sanitära åtgärder (Gleick, 1993: 81-82, 93). Detta är ett exempel på hur vatten kan användas för att behålla människor i fattigdom och i en beroendesituation. Men det är också ett exempel på hur människor kan mobilisera sig för att uttrycka ett missnöje mot ohållbara levnadssituationer.

Som en sista punkt skulle jag också vilja visa på ännu ett sätt att se på såväl mänsklig osäkerhet som utveckling, mänskliga rättigheter och fattigdom i relation till brist på rent vatten, nämligen alla de sjukdomar och också död som brist på rent vatten för med sig. Enormt mänskligt lidande uppstår på grund av brist på tillräckligt vatten för hälsa och sanitet, därför kan man också tänka sig den osäkerhet som över en tredjedel av världens befolkning känner. Dessa är de som lever utan fungerande sanitet, som också kan ses som den säkra formen utav hanterandet av avfall samt avföring. Detta spelar en nyckelroll gällande kampen mot bland annat infektionssjukdomar (Clarke & King, 2004: 50). Bristen på dricksvatten och reningssystem drar med sig ohållbara hälsosituationer med smuts, sjukdom och ihållande fattigdom (WHO & UNICEF, 2005: 5). För att redogöra för lite siffror gällande ohållbarheten och hur akut denna situation är så kan det sägas att osäkert vatten, tillsammans med bristande sanitet och hygien kostar livet på cirka 200 människor per timme. Det beräknas att runt 2,3 miljarder människor lider av vattenrelaterade sjukdomar och de senaste åren har, endast i Sub-Sahara, 769 000 barn under 5 år dött varje år till följd av sjukdomar kopplade till vattenbrist (Gleick, 1993: 80, WHO & UNICEF, 2005: 12). Här kan det också tilläggas att hela 80 % av alla sjukdomar som finns i utvecklingsländer är vattenrelaterade, såsom malaria, kolera och flertalet parasitsjukdomar. Många vattenrelaterade sjukdomar, såsom diarré, är lätta att bota endast genom saltet som återfinns i rent vatten, då uttorkning alltför ofta är dödsorsaken (Clarke & King, 2004: 47, Gleick, 1993: 90). Då säkerhet i slutändan ändå måste definieras som

kampen och säkerheten för överlevnad, måste ju också bristen på vatten ses som ett direkt säkerhetshot mot både individen och samhällen i stort.

3.5 Sammanfattande reflektion

Som jag har försökt visa på i min uppsats är mänsklig säkerhet och brist på vatten något som på många sätt går hand i hand. Jag menar inte att tillgången på rent vatten står ensam i att ha en avgörande roll gällande mänsklig säkerhet, men är likväl en viktig komponent samt ett avgörande komplement till andra faktorer som är måsten för säkerhet. Precis som det är viktigt att förstå hur vatten kan ses som en säkerhetsfråga är det fundamentalt att inse att säkerhet inte kan förstås fullt ut om inte visst fokus ligger på individen. Osäkra stater består oftast också av osäkra individer, men kopplingen mellan säkra stater och säkra individer är inte lika självklar.

Mänsklig säkerhet handlar i grunden om individers rätt till utveckling. I relation till denna utveckling finns också en mängd olika behov. Min ambition har inte varit att dela in dessa behov i någon hierarki, utan snarare att belysa dessa behov som en del av en helhet. Jag anser att man bättre kan förstå mänsklig osäkerhet genom att inte dela in behov, utveckling eller säkerhet i sektorer av ekonomiska, sociala eller politiska, utan snarare knyta samman dessa till ett koncept av frihet från rädsla och frihet från att behöva (Kaldor, 2007: 279).

4 Referenser

- Clarke, Robin_ King, Jannet, 2004. *The Atlas of Water: Mapping the World's Most Critical Resource*. Brighton: Myriad Editions Limited
- De Villiers, Marq, 1999. *The fate of our most precious resource*. Toronto: Stoddart
- Esaiasson, Peter_ Gilljam, Mikael_ Oscarsson, Henrik_ Wängnerud, Lena, 2004. *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Andra upplagan. Stockholm: Norstedts Juridik AB
- Evans, Tony, 2005. *The Politics of Human Rights: A Global Perspective*. Andra upplagan. London: Pluto Press.
- Gleick, Peter H., 1993. "Water and Conflict: Fresh Water Resources and International Security." *International Security* Vol. 18, No. 1 pp 79-112
- Gleick, Peter, 1999. "The Human Right to Water". *Water Policy*. Pacific Institute for Studies in Development, Environment and Security.
- Harris, Jonathan M._ Wise, Timothy A._ Gallagher, Kevin P._ Goodwin, Neva R., 2001 (red.). *A Survey of Sustainable Development: Social and Economic Dimensions*. Washington DC: Island Press
- Hultman, Johan_ Hallin, Per-Olof_ Wärneryd, Olof, 2004. "Hållbara hem i växande städer", i Wickenberg, Per_ Nilsson, Annika_ Stenroth Sillén, Marianne (red.) *Miljö och hållbar utveckling*. Lund: Studentlitteratur, pp 337-361
- Human Security Report, 2005. *What is Human Security?* Åtkomstdatum: 2006/12/17. <http://www.humansecurityreport.info/content/view/24/59/>
- Isbister, John (2006). *Promises not Kept: Poverty and the Betrayal of Third World Development*. Bloomfield, CA: Kumarian Press Inc. 7th ed.
- Jägerskog, Anders, 2000. "Vattnet i Mellanöstern – en källa till konflikt eller samarbete?". *Världspolitikens Dagsfrågor*
- Kaldor, Mary_ Martin, Mary_ Selchow, Sabine, 2007. "Human security: a strategic narrative for Europe". *International Affairs* 83:2 s. 273-288
- Kanbur, Ravi (2007). "Poverty, Inequality and Conflict", *WP: 2007-01*, New York: Cornell University.
- Lundqvist, Lennart, 1993. *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur
- Röda Korsets Ungdomsförbund, 2007. "Spänning", *Megafon*, No., 3-4, pp 3
- Ohlsson, Leif, 1995. "Water and Security in Southern Africa". *Publications on Water Resources*: No 1. Department for Natural Resources and the Environment
- Ohlsson, Leif, 1999. "Water Conflicts and Social Resource Scarcity". *Phys. Chem. Earth (B)*. Vol. 25, No. 3, pp. 213-220

- Ohlsson, Leif, 2000. "Livelihood Conflicts: Linking poverty and environment as causes of conflict". *Environmental Policy Unit, Sida*.
- Panic, Mica (2005). "Reconstruction, development and Sustainable Peace: A Unified Programme for Post-conflict Countries", *UN Committee for Development Policy*
- Sheehan, Michael, 2005. *International security, An Analytical Survey*. Boulder: Lynne Rienner Publishers
- Simon, David _ Närman, Anders, 1999 (red.) *Development as theory and practice*. Harlow: Addison Wesley Longman Limited
- Simon, David, 1999. "Rethinking development", i Simon, David _ Närman, Anders (red.) *Development as theory and practice*. Harlow: Addison Wesley Longman Limited, pp 17-55
- The World Bank (2005). *World Development Report 2006: Equity and development*. The World Bank and Oxford University Press.
- UNDP, 2006. *Water Rights and Wrongs. A young people's summary of the United Nations Human Development Report 2006. Beyond scarcity: Power, poverty, and the global water crisis*. Peace Child International
- ul Haq, Mahbub, 1995. "The Human Development Paradigm" i Harris, Jonathan M._ Wise, Timothy A._ Gallagher, Kevin P._ Goodwin, Neva R., 2001 (red.). *A Survey of Sustainable Development: Social and Economic Dimensions*. Washington DC: Island Press, pp 55- 61, också publicerad i *Reflections on Human Development*, New York: Oxford Press, 1995, Kap. 2, pp 13-23
- Utrikesdepartementet och Integrations- och jämställdhetsdepartementet, 2007. *Mänskliga rättigheter: En introduktion*. Edita
- Wickenberg, Per_ Nilsson, Annika_ Stenroth Sillén, Marianne, 2004 (red.) *Miljö och hållbar utveckling*. Lund: Studentlitteratur
- World Health Organization _ UNICEF, 2005. *Water for Life: Making it Happen*. World Health Organization and UNICEF